

Forklaring og forståing i sosiolingvistikken

Drøft kva for tilnærmingar i sosiolingvistikken som kan ha forklaringspotensial og kva for tilnærmingar som kan ha forståingspotensial, og diskuter/vis korleis slike sosiolingvistiske tilnærmingar kan utførast metodisk

Av Magnhild Selås

Temaet eg har fått oppgitt er "Forklaring og forståing i sosiolingvistikken. Drøft kva for tilnærmingar i sosiolingvistikken som kan ha forklaringspotensial, og kva for tilnærmingar som kan ha forståingspotensial, og diskuter/vis korleis slike sosiolingvistiske tilnærmingar kan utførast metodisk."¹

Disposisjonen i denne framstillinga er slik: Først vil eg presisere begrepa i tittelen. Deretter vil eg vise tilnærmingar som tradisjonelt har blitt sett på som tilnærmingar med forklaringspotensial, og tilnærmingar som tradisjonelt har blitt sagt å ha forståingspotensial. For å svare på den siste delen av formuleringa vil eg vise fram eit etter mi meining svært interessant språkleg laboratorium, og korleis ein etter mi meining kan nærme seg dette laboratoriet med ønske om å oppnå forklaring eller forståing.

1 Dette er ein varsamt endra versjon av prøveforelesinga for dr. art-graden som eg heldt 25. 3. 2004.

Mange forskarar har prøvd å gå opp grensene mellom termene forklaring og forståing. Ein del sosiolingvstiske forskarar har unnlatt å gjøre det, og har etter mi meining falle i den fella å hevde at ein forstår, når det ville vere rettare å hevde at ein forklarte. Ønsket om avklaring av desse termene fører raskt inn i ein kjent og omfattande vitskapsteoretisk og vitskapsfilosofisk diskusjon, ein diskusjon som har til dels ulike konklusjonar. Eg vil vise både ei tradisjonell tolking av termene og ei alternativ, som eg stør meg på.

Gjennom dette temaet får eg vist fram ein del tenkte døme på korleis ein kan drive sosiolingvistisk forskning, og vist fram korleis det ein vel å studere, styrer ambisjonane og metodane ein vel. Eg får også presentert ulike metodiske tilnærmingar og mine vurderingar av det dei kjem fram til: Har ein oppnådd forklaring eller forståing?

Spørsmålsstillinga eg har fått i oppdrag å drøfte, er lang og detaljert, og krev ein del avklaringar. Eg tar avklaringane i den rekkefølga termene kjem i i temaformuleringa: Først: Kva er forklaring og forståing? Med fare for å forvirre forsamlinga tar eg i tillegg med beskrivingar, fordi dei er så nært kopla til forklaring og forståing. Eg begynner med beskrivingane fordi dei har dei lågaste vitskapsteoretiske krava stilt til seg. *Beskrivingar* kan definerast som å føre noe inn under ei generalisering. Ein del av ei beskriving av ein dialekt kunne t.d. vere å sette opp ein oversikt over fonologi, morfologi og syntaks i dialekten.

Som ein overgang mellom beskrivingane og *forklaringane* finn ein dei *språkinterne forklaringane*. Dette er forklaringar som hentar eksplanans internt i språket. Eit døme på ei slik forklaring kunne vere den kjente språkhistoriske at grunnen til at ein fekk ei kjedeforskyving av dei norrøne bakre lange vokalane var at a-kvaliteten blei meir bakre og at dei andre vokalane dermed fekk endra verdi for å halde dei fonetiske opposisjonane så store som råd, eventuelt at u-kvaliteten blei meir fremre og dro dei andre vokalitetane etter seg av same grunn (Torp og Vikør 1993:61f). Somme har forkasta desse typene forklaring, og seier at slike

forklaringar i staden er domeneinterne beskrivingar av regelmessigheiter (sjå t.d. Mæhlum 1999:156f.) Ein vanleg føresetnad for å kalle noe for ei forklaring er nemleg at forklaringsfaktorane skal vere henta utanfor domenet (jf. Faarlund 1987:18). Eg nøler likevel med å kalle dei språkinterne forklaringane for beskrivingar.

Det finst ulike forklaringstypar. Somme forskarar stiller så strenge krav til forklaringane at det ikkje er råd å snakke om forklaringar i lingvistikken i det heile. Dei som stiller dei strengaste krava, meiner at forklaringane skal vere deduktiv-nomologiske og vise ein ein-til-ein-samanheng mellom ei lovmessigheit, dei konkrete omstenda og fenomenet som skal forklarast. Eit enkelt, naturvitskapleg døme er forklaringa på kvifor vatnet i ei bestemt bøtte er frose: Fordi vatn fryser når temperaturen er under 0 grader, og det var den ved dette høvet. Slike lovmessige samanhengar er vanskeleg å påvise i humanvitskapane, fordi forskingsobjektet er menneskelege handlingar som ikkje er lovmessige. Eit tenkt døme ville vere dersom ein hadde ein hypotese om at dei eldre i eit område hadde levande dativbruk, mens dei unge ikkje hadde levande bruk av dativ. Det lovmessige ein skulle undersøke, ville vere at det er skilje mellom språkbruken til eldre og yngre, dei konkrete omstenda er ei konkret tid og ein konkret stad, t.d. *nå* på Kvalheim i Nordfjord, og fenomenet ville vere dativbruk. Det store problemet er at det er svært vanskeleg å snakke om lover når det gjeld menneskeleg handling.

Dersom ein aksepterer at deduktiv-nomologiske forklaringar er, om ikkje uråd, så svært vanskeleg å oppnå i humanvitskapen, kan ein ty til andre forklaringstypar som er gjennomførbare. Ein kan t.d. argumentere som Ragnvald Kalleberg: "Vi bør stadig stille spørsmål om hvorfor noe holder seg stabilt eller endres, eller hvorfor forholdene på ett sted er så forskjellige fra dem på et annet sted. Når vi svarer på slike spørsmål, "forklarer" vi." (1996:59)(Kalleberg set rett nok ordet 'forklare' i hermeteikn.) Til dømes har ein henta forklaringsfaktorar i fysiologiske tilhøve i munnhola, i sosiologi og i

psykologi, og nytta disposisjonsforklaringar, årsaksforklaringar, eller funksjonalistiske forklaringar. For å kunne hevde at slike forklaringar er forklaringar, sjølv om dei ikkje er deduktiv-nomologiske, er ein avhengig av ein mindre streng definisjon av forklaring enn den deduktiv-nomologiske definisjonen. Ei slik alternativ formulering er at ein gjennom forklaringa oppnår "relief from puzzlement about some phenomenon" (Greenberg 1971:279), ein definisjon som gjør lingvistiske forklaringar mogleg. Når ein forklarar, har ein ein hypotese om variasjon. Bak denne hypotesen ligg kunnskap frå andre undersøkingar. Dersom ein klarer å påvise ein samanheng mellom den språklege variasjonen og utanomspråklege forhold, har ein oppnådd det mange vil hevde er ei forklaring, fordi ein har funne ein faktor utanfor språket sjølv, og gjennom den, nettopp har oppnådd "relief from puzzlement about some phenomenon".

Motivforklaringar eller intensjonsforklaringar er forklaringstypar som til tider har oppnådd ein eigen status. I slike forklaringar blir forklaringsfaktorane henta i motiva eller intensjonane den som handlar har for å handle slik han eller ho gjer. Denne typen forklaring har stundom blitt sett på som grunnlag for *forståing*.

Forståing har tradisjonelt blitt brukt av hermeneutikarar om eit ønske om å leve seg inn i sinnet til ein annan. Dette bør nettopp vere oppgåva til humanvitskapane, blir det hevda. Det særeigne i materialet til humanvitskapane, nemleg menneskeleg aktivitet, blir best granska gjennom fortolking og hermeneutiske forsøk på å forstå samhengane menneska handlar i. Ut frå denne tradisjonelle tolkinga av ordet *forståing* er det ei streng todeling mellom det å forklare og det å forstå, der motiv- og intensjonsforklaringar har blitt brukt som innfallsvinkel til *forståing*.

I staden for denne tolkinga av ordet *forståing* har eg støtta meg på ein litt annan tankegang, nemleg tankegangen til Paul Ricoeur, som meiner at der ikkje er ei slik streng todeling mellom forklaring og *forståing*. Ricoeur meiner at desse to er avhengige av kvarandre: *Forståinga* kan bare bli formidla gjennom forklaringa, samtidig som

forklaringar blir fullbyrda gjennom forståing. Det er forklaringane som er det metodiske elementet, som blir omfamna av det ikkje-metodiske elementet i forståinga (1992:96).

I mi tolking av Paul Ricoeur krev forståinga at ein bruker flest mogleg forklaringar, som så forståinga kan omslutte og gripe over. For å forstå eit språkleg fenomen treng ein dermed både beskrivingar, språkinterne forklaringar, disposisjonsforklaringar, funksjonalistiske forklaringar, årsaksforklaringar, og informasjon om holdningar, intensjonar og motiv hos informantane. Dersom ein vel å utelukke slike intensjons- og motivforklaringar frå materialet sitt, utelukkar ein seg samtidig frå ei optimal forståing av eit tema. Utan denne informasjonen meiner eg det er uråd å leve seg inn i sinnet til forskingsobjektet, som er ein av føresetnadene for å vere i stand til å *forstå* eit tema. Dersom ein vil forstå korleis og kvifor noe skjer, meiner eg ein må inkludere dette omsluttande, ikkje-metodiske elementet som Ricoeur meiner er kjenneteiknet for forståinga.

Den neste avklaringa har å gjere med termen sosiolingvistikkk. I utgangspunktet er dette ein svært romsleg term, som inkluderer alle former for sosialt betinga variasjon i språket. Dette er ein relativt ung term, fagfeltet blei døpt i 1952, men det store gjennombrøtet kom i 1963 med William Labov. Sosiolingvistikken som fagfelt ligg i skjeringspunktet mellom språkvitskap og sosiale disiplinær: antropologi, psykologi og sosiologi, og dei ulike deldisiplinane innanfor fagfeltet hentar ulike grader av inspirasjon frå nabofelta. Innanfor språkvitskapen kan ein litt humoristisk seie at der dei historiske lingvistane arbeidde i biblioteket, antropologiske lingvistar i bushen, psykolingvistar i laboratoriet og den teoretiske lingvisten i skåpet, eller som ein like gjerne seier: i lenestolen, er sosiolingvisten ute på gata og forskar. Det er samspelet mellom språket og samfunnet som er sosiolingvistikken sitt forskingsobjekt.

Forsksområde innanfor sosiolingvistikken har typisk vore språk og sosiale kategoriar som sosial klasse, utdanning, yrke eller kjønn, situasjonsavhengig stilistisk variasjon, språkbruken til ulike

grupperingar i samfunnet, som språkbruk blant andre generasjons innvandrarakar, blant hip-hop-arakar eller økonomar, ein har undersøkt tospråklegheit eller todialektalisme, kodeveksling, den sosiale bakgrunnen for historiske språkendringsprosessar eller språkpolitiske vurderingar, namngjevingstradisjonar i ein sosial kontekst osv. I ei vid tolking av termen er sosiolingvistikkk dermed alle former for språkvitskap der ein ikkje ser språket isolert, men ser språket i høve til samfunnet rundt. I denne samanhengen, der eg skal vise kva for sosiolingvistiske tilnærmingar som kan ha forklaringspotensial, og kva for tilnærmingar som kan ha forståingspotensial, har eg valt å snevre inn definisjonen av sosiolingvistikkk. I denne samanhengen vil eg bruke termen om sosiolingvistikkk som tar sikte på å forklare eller forstå nåtidig, talespråkleg variasjon i eitt eller fleire språksamfunn ved å hente forklaringsfaktorar interntspråkleg, i samfunnet eller hos intervjuobjekta.

Den siste avklaringa gjeld termen metode. Ein metode er framgangsmåten ein brukar i både innsamling, bearbeiding, analyse og tolking av data. Alle ledda i metoden er avhengig av problemstillinga. Om metoden har forklarings- eller forståingspotensial er truleg mest avhengig av metoden ein vel i analysen og tolkinga av materialet.

Når nå begrepa i tittelen er avklart, så langt det er råd å avklare begrep som det ikkje er allmenn semje om, går eg over til å drøfte kva for tilnærmingar som kan ha forklarings- eller forståingspotensial. Ein har stundom sett eit skarpt skilje mellom undersøkingar som arbeider med kvantitative data og undersøkingar der materialet er kvalitative data. Sett opp som ein motsetnad har ein med den første typen materiale ofte rekna seg for å vere i stand til å forklare, mens det kvalitative materialet har blitt rekna som å kunne gje grunnlag for å kunne forstå. Eg vil nå gje døme på typiske tilnærmingar innanfor kvar av desse retningane.

Etter avklaringa i innleiinga skulle det vere klart at eg reknar med at ein har ei forklaring mellom anna når ein kan vise korleis språkbruk

heng saman med samfunnet språket blir brukt i. Ein tradisjonell måte å undersøke språk på ville vere ei labov-inspirert tilnærming der ein analyserer eit språkleg materiale og ser det opp mot ein analyse av samfunnet språkmaterialet er henta frå. Til dømes kunne problemstillinga i ei undersøking vere: Korleis kan ein forklare endringar i bruken av apokope i Salten i Nordland? Ei slik problemstilling har Kjetil Jensen arbeidd med (Jensen 1999). Materialet ein ville bruke i ei slik undersøking ville typisk vere kvantitativt, samla inn for å etterprøve hypotesar. Materialet ville ikkje ta sikte på å dekke alle former for språkbruk, men ville dekke eit felt av språkbruken, nemleg apokope. Forskaren ville truleg legge vekt på at materialet skulle vere nøyaktig, samanliknbart og etterprøvbart, etter krav om vitenskaplegheit som har kome til humaniora frå naturvitskapane. Ein ville hatt flest moglege informantar, eit vanleg minstekrav har vore 30. I parentes kan eg her nemne ei undersøking med eit uvanleg ambisjonsnivå: Björn Gu_finnsson sette seg opphavleg som mål å intervju alle 12-åringar på Island. Han fekk intervju om lag 10000 (Gu_finnsson 1947). Ei slik målsetjing krev at innsamlingsmetoden er einskapleg og lett gjennomførbar, slik at ein kan få hjelp frå andre til å samle inn materiale. I innsamlinga av materialet om apokope kunne ein bruke spørjelister eller ein kunne ha friare intervju med intervjugaid. Då ville alle informantane få dei same spørsmåla, og ein ville prøve å gjere intervjusituasjonen så lik for alle informantane som mogleg. Med ein slik intervjumetode ville ein få eit materiale som er relativt enkelt å handsame. I handsaminga av materialet ville forskaren truleg søke samanlikning, strukturering og statistiske generaliseringar.

I tillegg til det språklege materialet ville ein søke kunnskap om samfunnet språket blir brukt i. Er det eit industrisamfunn, skulesamfunn eller tradisjonelt bondesamfunn? Er det skilje mellom dei enkelte delane av området? Er det skjedd samfunnsmessige endringar, er skulestrukturen annleis enn før, pendlar innbygarane oftare på arbeid? Dei ulike informantane ville kanskje bli delt inn etter sosiale kategoriar som alder, kjønn, yrke eller om ein er vaksen

opp i eller utanfor byggefelt. I tolkinga og analysen ville det vere rimeleg å sjå den språklege variasjonen opp mot dei sosiale dataa ein hadde, for å sjå om ein gjennom det kunne forklare den språklege variasjonen. I tillegg ville det vere rimeleg å leite etter språkinterne forklaringar.

Den tradisjonelle motpolen til slike undersøkingar har vore å samle inn eit kvalitativt materiale for å prøve å *forstå*, i den same tradisjonelle tydinga av ordet, språkbruken i eit område. Ein ville då leite etter motiv- og intensjonsforklaringar. Typisk ville slike undersøkingar ikkje inkludere mange språkbrukarar, men ville freiste å finne språkbrukarar som er representative for tendensar. Slike undersøkingar ville i hovudsak gjere seg nytte av data som er samla inn ved kvalitative innsamlingsmetodar. Den innsamlingsmetoden som gir det tydelegast kvalitative materialet, er truleg naturleg interaksjon med informantar. Ein har då eit mål om å få eit fullstendig bilete av handlingane til aktørane, for å nå fram til intensjonane, haldningane og motiva dei har for å handle slik dei gjør. Eit konkret døme, som eg har lånt av Ole Johnsen, tidlegare stipendiat ved romansk institutt ved Universitetet i Bergen, er dersom ein arbeider med ei problemstilling om korleis mannlege homofile bruker ord som vanlegvis refererer til kvinner, om kvarandre, altså med mannlege referentar. Ein slik språkbruk ville kan hende vere vanskeleg å få fram gjennom intervju og spørjelister. Ei mogleg metodisk tilnærming kunne vere å la forskaren vere ein deltakande observatør i relevante miljø og observere korleis denne språkbruken kjem til uttrykk der. Ein kan òg tenke seg intervju av enkeltpersonar for å finne ut korleis dei vekslar mellom ein tradisjonell og ein utradisjonell språkbruk på dette punktet. Eit slikt materiale ville gje større utfordringar når det gjeld å systematisere funna. I tolkinga av materialet ville ein måtte bruke forståingsteoretiske tilnærmingar snarare enn kvantifiseringar.

Ein slik motsetnad mellom to tenkte motpolar viser kor nært undersøkingsmetoden er knytt til problemstillinga i undersøkinga.

Alle metodar har fordelar og ulemper, som ein til dels kan gjere mindre ved å kombinere ulike metodar.

Eg er nå komen fram til det siste punktet i disposisjonen min: det språklege laboratoriet. I det følgjande vil eg stø meg på Sigmund Grønmo (1996:75), som meiner at drøfting av metodespørsmål i størst mogleg grad skal vere knytta til konkrete problemstillingar. I val av forskingsprosjekt er det fleire ting ein må bestemme seg for: Forskaren må først bestemme seg for problemstillinga: kva ein vil finne ut noe om, og kva i prosjektet som skal ha forklarings- eller forståingspotensial. Deretter bestemmer ein seg for hypotesar, innsamlingsmetode og analysemetode.

Eg har laga ei liste over moglege forskingsprosjekt som gjeld fenomen eg sjølv har hatt lyst å undersøke. Eg vil vise idear til undersøkingar som stiller spørsmål om moderne nivelleringsendensar, om kva for endringar som skjer i kontaktsituasjonar i moderne talespråk, eg vil sjå på kva for spørsmål ein kunne stille i slike undersøkingar, og kva slags metodiske val som ville vere rimeleg å ta i kvar undersøking. Gjennom å vise desse prosjekta vil eg vise endringsprosessar på Vestlandet, moglege metodiske innfallsvinklar til desse endringsfenomena og vise i kva grad eg meiner at desse innfallsvinklane gir grunnlag for forklaring eller forståing gjennom dei forskingsmetodane eg skisserer.

Det er eit svært interessant språkleg eksperiment som for tida går føre seg på ulike stader i Fråflyttingsnoreg, t.d. i Fyresdal i Telemark og i ytre Sunnfjord. I jakta på natur og frisk luft har mange nederlendarar emigrert til Noreg, i somme tilfelle så mange at t.d. på øya Hovden i Flora kommune er det nå omtrent like mange nederlendarar som nordmenn. På den lokale skulen i Årebrotet er det for tida 22 elevar, 11 av desse er nederlandske.² Tilstrøyminga av barnefamiliar har redda nedleggingstrua skular og gitt lys i vindua i hus som har vore fråflytta. Dette språkmøtet som går føre seg her,

2 Takk til Gunnar Sortland for opplysingane frå Sunnfjord.

har skapt eit så interessant språkleg laboratorium at det bør bli undersøkt. Det er ei rekke problemstillingar som er interessante, og dei krev ulike metodiske innfallsvinklar. Eg vil i hovudsak fokusere på det som skjer med dei norske dialektane i dette språkmøtet, sjølv om ein sjølvsagt kan tenke seg tilsvarande undersøkingar av kva som skjer med det språket innflyttarane kom med. Eg har brukt språkmøta som skjer i Sunnfjord som døme.

Det første dømet på innfallsvinkel er ei tradisjonell dialektologisk undersøking av om dialektane i ytre Sunnfjord er i endring. Skjer det ei nivelleringar i dialektane? I så fall: på kva område i språket? Skuldast dette kontakten med nederlandsk? Med denne problemstillinga vil ein typisk oppnå å kunne forklare språksituasjonen.

Undersøkingmetoden i innsamlinga av materiale kunne vere å først gjennomføre ei forundersøking, der ein ved hjelp av få informantar skaffa seg eit oversyn over i kva for område av språket endringane skjer: Er det fonologiske, morfologiske eller syntaktiske endringar? Eller ville det vere rimeleg å undersøke endringar i ordtilfanget?

Dersom forundersøkinga viser at det er språkleg variasjon i området, kunne ei rimeleg problemstilling vere: Korleis varierer språket, og kvifor? Ambisjonen med undersøkinga ville vere å forklare utvalte aspekt ved språket. Ein hypotese kunne vere at språket er i størst endring hos dei informantane som har mest kontakt med innflyttarane. I ei slik undersøking ville ein søke forklaringsfaktorar språkeksternt.

Når ein har skaffa seg eit utval språklege variablar, gjerne så fullstendig som råd, der ein analyserer dei stadene i språket der ein finn endring, bør ein legge opp intervjuet slik at ein får svar på desse variablane. Den viktigaste informantgruppa ville vere ei gruppe informantar som har mye kontakt med innflyttarane. Dette kan gjerne vere unge informantar, som t.d. går på skule med dei unge innflyttarane, eller som arbeider saman med dei. I tillegg ville det

vere nyttig å ha ei referansegruppe som lever utan særleg kontakt med nederlandske tilflyttarar. Eventuelt kunne ein sikre seg kunnskap om dei tradisjonelle dialektane gjennom andre kjelder, som lydbandopptak og skriftlege kjelder, med dei faglege og metodiske utfordringane det ville gje.

Dersom forskaren hovudsakleg er interessert i språkinterne forklaringar på språkendingane i Sunnfjord, ville det vere nødvendig å analysere desse språkendingane ei og ei. I så fall er et viktig at materialet er samla inn slik at ein er i stand til å undersøke det slik ein vil. Ein kan tenke seg at eit møte mellom den tradisjonelle rulle-r-en i Botnane i Bremanger og nederlandsk r-kvalitet ville kunne medføre nye r-kvalitetar. For å få oversikt over dei ville det vere viktig at opptaka hadde høg kvalitet, slik at ein kunne analysere dei fonetisk. Ein ville kunne bruke språkinterne forklaringar, eller gå ut av språket og finne forklaringsfaktorar i eit anna domene, til dømes språkkontakt. Det ville vere for enkelt å skulde alle funn på språkkontakt. Likevel ville ein kombinasjon av lingvistisk analyse av variablane og graden av kontakt med innflyttarane kunne forklare ein del språkleg variasjon.

Materialinnsamlinga er avhengig av problemstillinga og variabelvalet. Har ein valt frekvente språklege variablar, kan ein forsøke fri samtale. Er variablane mindre frekvente, kan ein oppleve det Gjert Kristoffersen opplevde då han undersøkte bruken av 'du' som objektsform på Sørlandet. Han fekk ingen belegg inn på opptaket. Då intervjuaren slo av opptaksutstyret, derimot, utbraut informanten: "Det va'kje vanskle å snakke med du!" (Kristoffersen 1997).

Er variablane ikkje-frekvente, kan det vere nyttig å strukturere intervju, til dømes ved å bruke spørjelister, anten skriftlege der ein ber om avkryssing, eller munnleg der ein spør, t.d. ber informanten fullføre setninga. Alternativt kan forskaren lage ufullstendige setningar der informantane skal fullføre setninga, eller ein kan avgjere tema, slik at det er større sjanse for at informantane blir

nøydd å bruke bestemte ord eller uttrykksmåtar ein gjerne vil ha belegg på. Det er vanleg å gjere opptak av slike intervju, men dette kan vere avhengig av variabelvalet. Somme variablar er det råd å klassifisere umiddelbart, t.d. på eit skjema, sjølv om dette krev ein dobbel konsentrasjon hos intervjuaren og kan virke uheldig på forma intervjuet har. I slike tilfelle er analysereisken klar før intervjuet, og kunsten er å skaffe eit materiale som går an å kategorisere slik analysereisken legg opp til.

Når ein har samla inn eit materiale, kan ein så begynne å analysere og kategorisere. Informasjonen frå kvar variabel kan ein aggregere til ein tradisjonsprosent, oftast nytta slik at dersom ein informant bare har tradisjonelle realisasjonar av alle variablane, blir tradisjonsprosenten lik 100. Slik kan ein kategorisere språkbruken til alle dei opphavlege innbygarane på ein prosentkala. For å *forklare* variasjonen vil ein måtte søke forklaringsfaktorar utanfor språket. Det ville vere naturleg å sjå variasjonen i tradisjonsprosent opp mot graden av kontakt med nederlandskspråklege innflyttarar. Ein slik kontakt ville det vere mogleg å kvantifisere, t.d. ved å intervju informantane om kor frekvent kontakt dei har med innflyttarane og kor viktig denne kontakten er for informantane. Ein kan dessutan samle inn og analysere opplysingar om dei sosiale nettverka til informantane, og sjå kven som er viktige i liva deira, eller fenomenologisk undersøke korleis dei konstituerer livsverdene sine, og derigjennom leite etter eksterne faktorar som kan forklare språkbruken deira. Dersom ein bad informantane om å kvantifisere frekvensen og kvaliteten av kontakten, ville ein kunne sette opp skalaer som kan hende ville vise at graden av språkending er avhengig av graden av kontakt.

Ein annan måte å finne forklaringsfaktorar på variasjon i eit språksamfunn har vore å leite etter forklaringsfaktorar i sosiale kategoriar som sosial klasse, alder, kjønn, yrke, utdanning el. l. Ein føresetnad for å operere med slike sosiale inndelingar i språklege undersøkingar er at ein trur at medlemma i ein kategori, t.d. menn, har eitt sett med språklege normer som står i opposisjon til dei normene kategorien

kvinner har. Underforstått er det desse normene ein undersøker i slike studiar. Utgangspunktet for slike hypotesar er innsikt frå sosiologisk forskning om korleis slike makrososiale inndelingar påverkar individa. I denne undersøkinga av språkendringar i ytre Sunnfjord ville ein t.d. dele informantane inn etter alder eller yrke og sjå om dette ville gje auka kunnskap om språknormene i det undersøkte samfunnet og innsikt i korleis språkendringar blir spreidde i samfunnet. I tolkinga av resultatata ville det vere viktig å ha kunnskap om typiske trekk ved samfunnet ein undersøker.

Dersom ein har ønske om å *forstå* språkutviklinga, i ei ricoeursk tyding av ordet, vil ein i tillegg måtte søke etter individuelle motiv for at informantane handlar slik dei gjer. Som eit supplement til ei forklarande undersøking som skissert over, kunne ein velje ut noen interessante enkeltinformantar og prøve å komme nærare inn på kva slags intensjonar og motiv dei har for handlingane sine. Til dømes vil ein kunne finne menneske som er svært positive til innflyttinga, kanskje fordi dei har fått gode venner blant innflyttarane. Ein ville også kunne risikere det motsette, dersom noen av informantane hadde individuelle grunnar til å vere mistruisk til innflyttarane eller ha ønske om at ting skulle vere slik dei var før nederlendarane kom med sine kontinentale vanar.

Med ein slik forskingsmetode treng ein ikkje å utelukke seg frå å kunne generalisere: "I konstruktive forskningsopplegg kan det unike, den enestående sosiale nyskapning, være nettopp det man bør generalisere innsikter fra". (Kalleberg 1996:65). Likevel er ikkje primærmålet med denne typen undersøkingar å kunne generalisere, men å forstå det spesielle.

Dette er slett ikkje den einaste måten å undersøke den språklege situasjonen på desse øyane på. I eit samfunn med to tilgjengelege språklege kodar er ein svært naturleg innfallsvinkel å undersøke kodeveksling. Problemstillinga til forskaren styrer som nemnt både metoden i innsamlinga av materiale, og metoden i tolkinga og analysen av materialet: Først er det rimeleg å *beskrive* kodevekslinga:

Korleis er den språklege variasjonen i området når det gjeld bruken av norsk og nederlandsk? Når blir det brukt norsk, og når snakkar innbyggjarane nederlandsk? Når og korleis vekslar informantane mellom språklege kodar? Er det snakk om korte innskot på kode a, t.d. nederlandsk, i ein samtale i kode b, til dømes norsk, er det slik at ein vekslar ein mellom frasar eller taleturar, eller vekslar ein kode innanfor frasen, setningen eller ordet? For å kunne *forklare*, må ein gå ut av domenet og søke forklaringsfaktorar: Kva for utanomspråkleg påverknad skal til for at informantane skal skifte kode? Og for at kodeskiftet skal vare kort eller lenge? Med slike problemstillingar ville forskinga kunne ha forklaringspotensial.

Dersom målet til forskaren er å *forklare* kodevekslinga, treng ein eit materiale der dei aktuelle språkbrukarane vekslar mellom kodar. I så fall kan det vere nyttig med eit stort materiale som ein kan generalisere og kategorisere ut frå. I innsamlinga av materiale i ei undersøking av kodeveksling ville ein måtte gjøre ein del opptak. Det har vore vanleg i denne typen undersøkingar å utstyre informantane med opptaksutstyr og bedt dei å fylle kassetten med tale. Noen forskarar har ikkje styrt samtalane i det heile, mens andre har arrangert tilnærma naturlege situasjonar, t.d. bedt informantane spele spel. Slik kan ein relativt lett få samla inn materiale, sjølv om lydkvaliteten ofte ikkje blir særleg god. Avhengig av variablane ein vel, treng ikkje dette å vere noka stor ulempe. I slike undersøkingar er det sjølve vekslinga mellom språklege kodar som er interessant, og forskarane har ikkje lagt like stor vekt på å få tydeleg fram t.d. fonetisk variasjon.

Dersom ein i tillegg vil prøve å *forstå* kodevekslinga, er problemstillinga litt annleis. Etter Ricoeur si tolking av ordet forståing er målet då å samle inn flest moglege innfallsvinklar og forklaringar. Det språklege materialet må bli supplert med observasjonar eller intervju av informantane, der ein prøver å få fram korleis informantane sjølv opplever den språklege realiteten dei er i, og kva for kjensler, oppfatningar, reaksjonar og intensjonar dei har i høve til kodevekslinga. Oppgåva til forskaren blir då å prøve å

tolke desse opplysingane, kopla med bakgrunnsinformasjon om korleis samfunnet er, inkludert sosiale strukturar og mekanismar. Slik informasjon er av naturen subjektiv. Ei vanleg presentasjonsform av slikt materiale er å la informantane få ordet sjølv, det vil seie at ein bruker sitat frå intervjuet eller opptaka til å illustrere korleis aktørane oppfattar sin eigen situasjon (sjå t.d. Mæhlum 1992:103).

Ein annan innfallsvinkel til kodeskifte og tospråklegheit ville vere å undersøke språkbruken til barna. Det ville til dømes vere interessant med ein longitudinell studie over språkleg tilpassing. Problemstillinga kan vere: Korleis er språkbruken til barna? Delspørsmål ville kunne vere: Kor lang tid tar det før barna er norskspråklege? Vekslar dei mellom dei to språka? I så fall: korleis? Kva skjer når dei nederlandsktalende barna begynner på skulane i Rognaldsvågen, på Batalden og i Årebrotet? Metodisk ville ein kunne bruke dei same tilnærmingane som når ein studerer språket til dei vaksne. Ut frå teoriar om tilpassing, henta både i lingvistik, sosiologi, antropologi og psykologi, kan ein analysere den språklege variasjonen ein ser og derigjennom forklare dei språklege vala barna gjer.

Med denne tilnærminga søker ein forklaringar på språkbruk i ei heil barnegruppe. Ein søker generaliseringar og utbreingar av ulike kategoriar, for å skaffe ein representativ oversikt over generelle forhold, og søker kollektive *forklaringar*. For å oppnå *forståing* i Ricoeur si tyding av ordet, er det nødvendig å bruke fleire tilnærmingar til fenomenet, og stille spørsmål som: Korleis opplever barna den språklege verda dei er i? I ei slik undersøking vil ein søke ei heilskapleg forståing av spesifikke forhold, og gjer det ved å samle inn materiale så fullstendig som råd. Ein vil intervjuet eller observere få, kanskje bare eitt eller eit par barn, og prøve å få inn kvalitative data, som igjen blir undersøkt med fokus på å forstå handlingane til det enkelte barnet. I analysen av slikt materiale har det vore vanleg å gje døme på strategiar språkbrukarane vel, slik t.d. Brit Mæhlum har

vist at barn vel ulike strategiar når dei kjem til den språklege smeltedigelen Svalbard (Mæhlum 1992).

Ein kan òg interessere seg for språkholdningar. Ein kan prøve å få tak i kva informantane meiner om ulike former for språkbruk i samfunnet og prøve å finne ut om handlingane deira kan bli forklart ut frå holdningane dei har. Dette ville gi innfallsvinklar som, saman med andre, ville kunne gi forståing av språkbruken. Viss ein tenker seg at ein hadde fått eit tospråkleg samfunn der norsk og nederlandsk eksisterte side om side, kunne ei interessant problemstilling vere: Kva for holdningar har innbyggjarane i samfunnet til dei ulike språka? Holdningar har vist seg vanskeleg å undersøke, fordi informantane har hatt ein tendens til å svare i samsvar med offisielle holdningar og mindre i forhold til sine egne holdningar. Ein undersøkingsmodell som først blei utvikla i Kanada, og som seinare har blitt prøvd med hell i Nestvedt i Danmark (Kristiansen 1991) og så, etter forskaren si eiga vurdering, med mindre hell i Sogndal (Haugen 2004:94f) blir kalt biograftesten etter den danske versjonen. Her blir eit kinopublikum bedt om å svare på eit skjema om filmtilbodet i kinoen. Denne oppmodinga kjem på dei ulike språka eller dialektvarietetane ulike kveldar, og ut frå svarfrekvensen kan ein lese ut noe om holdningane eit tilfeldig utvalt kinopublikum har til ulike språklege variantar.

Dette materialet aleine gir ikkje forståing. For at eit slikt materiale skal kunne nyttast til å forstå språkbruken til informantane, er det naudsynt å supplere med meir materiale: Ein treng grundigare intervju av enkeltinformantar, der dei forklarar dei språklege vala sine, og ein treng eit språkleg materiale som ein både kan analysere reint språkleg og teste opp mot det informantane seier om sin eigen språkbruk.

Eg har nå vist innfallsvinklar som har relativt tydelege fokus: Noen problemstillingar har ambisjonar om å *forklare* språkbruk, og eg har meint å vise korleis ein gjennom metodeval i datainnsamlinga og analysen og tolkinga av materialet i slike undersøkingar oppnår

forklaring. Andre tilnærmingar har hatt ønske om å kunne *forstå*. I min (og Paul Ricoeur sin) språkbruk er forståinga avhengig av ei omsluttande eller omgripande tolking av ulike innfallsvinklar. Eg nemnte i innleiinga at det etter dette synet ikkje er snakk om eit klart skilje mellom forklaringar og forståing. Problemstillingane er til dels ulike, metodane likeeins, men skiljet mellom forklaring og forståing går først og fremst på variasjonen i innfallsvinklar til eit forskingsfelt.

I valet av metode i ei undersøking vil ein utsette seg for ulempene kvar enkelt metode har. Ein kan til ein viss grad unngå ein del av ulempene ved å kombinere fleire metodar og fleire datatypar. Dette blir kalla metodetriangulering eller multimetodetilnærming (sjå t.d. Grønmo 1996:98f), og ville kunne gje grunnlaget for å kunne gjøre det Paul Ricoeur og eg meiner er å forstå: Eit forsøk på å omslutte og gripe over all tilgjengeleg kunnskap, t.d. inkludert reint språkleg informasjon, informasjon om språksamfunnet og informasjon om intensjonar og motiv hos informantane.

Eit døme på eit forsøk på å systematisere slik metodetriangulering er undersøkinga til Gunnstein Akselberg frå Voss i 1995. Akselberg samlar inn materiale på fire nivå: Språklege data, sosiale nettverksdata, sosiale felldata og sosiale bakgrunnsdata. Dataa blei samla inn på ulike måtar: lydbandopptak av intervju, spørjeskjema og intervju. Dei ulike typane data blir handsama både kvar for seg og sett i samband med dei andre datatypane. Han tilfører sosiolingvistikken ein arbeidsreiskap som gir innsikt i strukturane i dei språklege vala språkbrukarar gjør. Likevel ligg fokus hos forskaren på samfunnet snarare enn hos individet, og målet er eit representativt oversyn over generelle forhold snarare enn heilskapleg forståing av spesifikke forhold.

I den tenkte undersøkinga av språkmøtet i ytre Sunnfjord ville ei slik metodetriangulering, avhengig av meir detaljert kjennskap til området enn eg har hatt høve til å skaffe meg, og sjølvstags også avhengig av problemstillinga i undersøkinga, kunne innehalde

metodar som: Språklege data om språkbruken i området, kunnskap om nettverka til informantane, intervju med noen av informantane om holdningar, intensjonar og motiv i høve til eigen og andres språkbruk og freistnader på å få tak i dei skjulte haldningane til informantane. Omtrent desse innfallsvinklane har Ragnhild Haugen nytta i ei undersøking av sogndalsmålet, som snart er ferdig (Haugen 2004). Ho har undersøkt språkbruk på eit sosialt makro, meso- og mikronivå, og samla inn mange ulike typar materiale. I målsetjing og metodeval skulle denne undersøkingar i min terminologi kunne kvalifisere til å oppnå forståing av språksituasjonen i Sogndal.

Eg meiner likevel ikkje det er rett at alle undersøkingar skal vere metodetriangulære. For å få ny kunnskap er det viktig at noen undersøkingar prioriterer enkelte innfallsvinklar og let andre vere til seinare undersøkingar. Det finst mange problemstillingar som ikkje inkluderer intensjons- og motivforklaringar, utan at dei dermed er uinteressante. Ved å prioritere slike problemstillingar får forskaren dermed undersøke meir djuptgåande det han eller ho er mest interessert i og har størst føresetnader for å komme fram til interessante resultat i. Denne informasjonen kan så seinare brukast i andre undersøkingar.

Forståinga er det omsluttande elementet i ei undersøking. Eit konkret døme på korleis dette har blitt gjort, er henta frå doktoravhandlninga til Helge Omdal om språkvariasjon og språkstrategiar blant setesdøler i Kristiansand. Han seier sjølv: "metoden som brukes i denne undersøkelsen, kan karakteriseres som et blandingsprodukt; jeg forsøker å benytte opptelling og statistikk så langt det er forsvarlig, og bruker i det vesentlige kvantitativ metode. Men i tillegg forsøker jeg å beskrive enkeltpersonens språklige og sosiale situasjon, og å sette de mange detaljene inn i en individsammenheng med sikte på å få mest mulig innsikt i hver enkelt informants totale situasjon." (Omdal 1994:223.) Omdal er sjølv svært varsam i termbruken, men det han prøver å gjøre, liknar påfallande på det eg her kaller å forstå.

For å oppsummere: Eg har nå prøvd å vise kva eg, med støtte i andre, har valt å legge i termane forklaring og forståing, eg har drøfta ulike innfallsvinklar som etter mi meining har forklarings- og forståingspotensial, og eg har prøvd å vise ulike metodiske innfallsvinklar til forklaring og forståing. Avslutningsvis vil eg nemne eit paradoks: Forståingsdefinisjonen til Ricoeur er som nemnt det ikkje-metodiske elementet i tolkinga, som skal gripe over og rundt dei metodiske elementa. Ein følge av denne definisjonen er at dersom ein skaper ein metode for forståing, forsvinn det ikkje-metodiske elementet, og ein får i staden ei forklaring. For å halde på definisjonen av forståing, og for å halde på oppfatninga at det framleis er råd å forstå, vil eg derfor ikkje våge å vere meir presis i å foreslå ein framgangsmåte for forståing.

Litteratur

- Akselberg, G. 1995: Fenomenologisk dekonstruksjon av det labovmilroyiske paradigmet i sosiolingvistikken. Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune. Bergen: Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Björn Gu_finnsson: Breytingar á frambur_i og stafsetningu. Reykjavík: Ísafoldarprentsmi_ja.
- Faarlund, J. T. 1987: "Om beskriving og forklaring i lingvistisk teori." Norsk Lingvistisk Tidsskrift: 13-28.
- Grønmo, S. 1996: "Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger i samfunnsforskningen". I H. Holter og R. Kalleberg (red.): Kvalitative metoder i samfunnsforskning. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haugen, R. 2004: Språk og språkhaldningar hjå ungdommar i Sogndal. Bergen: Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Jensen, K. 1999: Språkendringsmønstre: en metodekritisk analyse av apokope i fauskedialekten. Målbryting 3, Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Kalleberg, R. 1996: "Forskningsopplegget og forskningens dobbeltdialog". I H. Holter og R. Kalleberg (red.): Kvalitative metoder i samfunnsforskning. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kristiansen, T. 1992: Sproglige normidealer på Næstvedæggen. Kvantitative sprogholdningsstudier. Upublisert Ph.D-avhandling, København: Københavns Universitet.
- Kristoffersen, G. 1997: "'Det va'kje vanskelig å snakke med du'. Litt om trykksvake pronomener i Arendal". I J. Bondevik m.fl. (red.): Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75-årsdagen 4. mars 1997. Bergen: Alma mater.
- Labov, W. 1963. "The social motivation of a sound change". I Word 19:273-309.
- Le Page, R. B. og A. Tabouret-Keller 1985. Acts of identity: creole-based approaches to language and ethnicity. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mæhlum, B. 1999: Mellom Skylla og Kharybdis: forklaringsbegrepet i historisk språkvitenskap: essay. Oslo: Novus Forlag.
- Mæhlum, B. 1992: Dialektal sosialisering: en studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard. Oslo: Novus Forlag.
- Omdal, H. 1994. Med språket på flyttefot: språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand. Uppsala, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala Uppsala.

-
- Ricoeur, P.1992: "Förklara och förstå. Text – handling – historia". I: P. Kemp og B. Kristensson: Från text till handling. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion: 67-98.
- Torp, A. og L. S. Vikør 1993. Hovuddrag i norsk språkhistorie. Oslo: Ad Notam Gyldendal.